

KALBANČIOS SIENOS WOLFGANGO HILBIGO ROMANE LAIKINUMAS IR SIGITO PARULSKIO ROMANE MURMANTI SIENA

Violeta Katinienė

Užsienio kalbų mokymo centro dėstytoja

Įvadas

Istoriniai praėjusio tūkstantmečio paskutiniojo dešimtmečio įvykiai – pasibaigęs šaltasis karas, Sovietų sąjungos griuvimas, Vokietijos susijungimas – atsispindi šiuolaikiniame literatūros diskurse. Europa atsidūrė tarsi ant tam tikro „lūkesčio, kas dabar“ slenksčio. Grožinėje literatūroje pastebima tapatumo paieškų, praeities permąstymo tendencija. Atsirado poreikis ieškoti naujų temų ir išraiškos formų.

Įvairialypis šiuolaikinės vokiečių literatūros diskursas yra labai kompleksiškas, pasižymi stilijų ir temų įvairove. Literatūrologai šį literatūrinį laikotarpį dažnai traktuoja skirtingai, esama įvairių, kartais net kontroversiškų nuomonių¹. Tumpai apžvelgiant šiuolaikinę vokiečių prozą, svarbu paminėti „naująjį pasakojimą“ (*Neues Erzählen*), kurio pagrindiniai bruožai yra grįžimas prie klasikinių literatūrinių žanrų ir tradicijų, bandymas pasakojimu atskleisti objektyvią ir subjektyvią žmogaus gyvenimo patirtį (Christophas Ransmaye-

ris, Thomas Hetteche, Helmutas Krausseris ir kt.). Kaip opozicija pokario literatūrai ir 68-iesiems suprantama vadinamosios pop literatūros atstovų reakcija. Jaunieji rašytojai (Christianas Krachtas, Benjaminas von Stuckrad-Barre, Benjaminas Lebertas ir kt.) šlovina dabartį ir kapitalistinius gerovės simbolius. Tačiau praeitis neišnyksta iš literatūrinių temų sąrašo – holokaustas, fašizmas ir suskaldytos Vokietijos patirtis gvildinama daugelio autorių (Herta Müller, Marcelis Beyeras, Bernhardas Schlinkas, W. G. Sebaldas ir kt.) kūryboje. Gyvenimo, vaikystės prisiminimai atsiveria Güntherio Grasso, Walterio Kempowskio, Arnoldo Stadlerio kūrinuose. Nemažai romanų tapo pasauliniais bestseleriais – Patriko Süskindo *Kvepalai* (*Das Parfum*, 1985), Roberto Schneiderio *Miego brolis* (*Schlafes Bruder*, 1992), Danielio Kehlmanno *Pasaulio matavimas* (*Die Vermessung der Welt*, 2005) ir kt. Postmoderno epochos reiškiniai taip pat randa atgarsį šiuolaikinėje literatūroje – šiems kūriniams būdinga tekstų ir diskursų dekonstrukcija, intertekstualumas, kalbos kritika (Gertas Neumannas, Reinhardas Jirglas, Kurtas Drawertas ir kt.). Po 1989 metų Vokietijos grožinėje literatūroje

¹ Plg. Brodowsky P, Klupp T. (Hrsg.), *Wie über Gegenwart sprechen?*, Bern: Peter Lang 2010; Delabar W., Jung W., Pergande-Kaufmann I. (Hrsg.), *Neue Generation: Deutsche Prosa-Literatur der Achziger Jahre*, Wiesbaden: Westdt. Verl., 1993 ir kt.

išryškėja dar viena tendencija – reflektuojamas „lūžio“ (*Wende*) motyvas.

Griuvus sienai, skyrusiai Rytų ir Vakarų Vokietiją, vokiečių grožinėje literatūroje sienos problema tapo itin aktuali. Literatūrinė reakcija į šiuos įvykius atsiskleidžia poezijoje (Volkeris Braunas, Dursas Grünbeinas ir kt.) ir prozoje (Wolfgangas Hilbigas, Thomas Brussigas, Julia Frank, Jana Hensel ir kt.). Atsirado vadinamoji sienos literatūra. Siena griuvo, tačiau ji liko žmonių sąmonėje ir jos atspindys randamas šiuolaikinėje grožinėje literatūroje, kuri yra gyva prisiminimo forma, sauganti ir perteikianti patirtį, atskleidžianti žmogaus fenomeną. Įdomus faktas, kad dabartinėje vokiečių grožinėje literatūroje dažnai temizuojamas ne gyvenimas „po sienos“, o reflektuojama praeitis, siena vėl tarsi statoma iš naujo. Katharina Grätz mano, kad „po 1989 m. parašyta „sienos literatūra“ yra reakcija į aktualią dabartį ir – tai svarbu – į daugelio rytų vokiečių, kurie abiem šalims susijungus neteko savo šaknų, patirtį. Tai yra reakcija į slogų jausmą būti neatvykusiam į pasaulį, funkcionuojantį pagal vakarų vokiečių kriterijus. Griuvus išorinėms sienoms liko neaiškios tarpinės būsenos suvokimas, gyvenimo ant vidinio slenksčio tarp „nebe“ ir „dar ne“ jausmas“².

² Grätz K., „Das Andere hinter der Mauer. Retrospektive Grenzkonstruktion und Grenzüberschreitung in Julia Francks Lagerfeuer und Wolfgang Hilbigs Das Provisorium“. Hrsg.: Besslich B., Grätz K., Hildebrand O., *Wende des Erinnerns?: Geschichtskonstruktionen in der deutschen Literatur nach 1989*, Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH &, 2006, 256: „Ich bin der Ansicht, dass die nach 1989 geschriebene Grenzliteratur eine Reaktion auf die aktuelle Gegenwart darstellt, nicht zuletzt eine Reaktion auf die Entwurzelungserfahrungen vieler Ostdeutscher nach der „Wende“ – eine Reaktion auf das dumpfe Gefühl, in einer von westdeutschen Maßstäben

Buvimas ties riba, geismas ją peržengti, mąstyti *save ir kitą, svetimą* – tai bendros žmogiškosios egzistencinės patirtys. Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir atsidūrus naujomis sąlygomis, taip pat teko ieškoti savo tapatumo, naujų būdų išgyvenamai patirčiai įvardyti³. Ir štai 2008 metais sienos „murmės“ pasiekė Lietuvą – Sigitas Parulskis parašė romaną *Murmanti siena*. Apie šį Parulskio romaną ir Wolfgango Hilbigio 2000 metais sukurtą „sienos“ romaną *Laikinumas (Das Provisorium)* čia bus kalbama plačiau. Šių kūrinių pasirinkimą lėmė juos siejantis *sienos / ribos* motyvas.

Lietuvoje šiuo metu pasigendama mokslinių darbų, lyginančių šiuolaikinę vokiečių ir lietuvių literatūrą, todėl tikimasi, kad šis straipsnis prisidės prie tokio pobūdžio tyrimų. Vokietijos literatūrologai (Steffenas Amligas, Barbara Beßlich, Katharina Grätz, Olafas Hildebrandas ir kt.), tirdami „lūžio“ (*Wende*) literatūrą, daugiausia dėmesio skiria socialiniams, kultūriniais, politiniams klausimams. Šiame straipsnyje renkamas kitas kelias – pasirinktuose kūriniuose „siena“ iškyla ne tik kaip reali, bet ir kaip vidinė, sąmonės suvokiama būseną. Sienos metaforoje slypi peržengimas, įveikimas, kažko palikimas už savęs ar buvimas ties riba, susitikimas

geprägten Welt nicht angekommen zu sein. Nach dem Wegfall der äußeren Grenzen ist vielfach das Bewusstsein eines ungeklärten Dazwischen geblieben, das Gefühl, in einem inneren Schwellenzustand zu leben zwischen „Nicht –Mehr“ und „Noch-Nicht“. (Čia ir toliau straipsnio autorės vertimas iš vokiečių kalbos.)

³ Nors šiuolaikinėje lietuvių literatūroje dažnai temizuojama praeitis, pastebimas ir dabarties aktualijų vaizdavimas. Egzistencinius, tapatumo paieškų ribinėmis situacijomis, naujo požiūrio klausimus kelia rašytojai Danutė Kalinauskaitė, Marius Ivaškevičius, Laurynas Katkus ir kt.

su *kitu*, *svetimu*, galbūt ir dar daugiau, todėl siekiama į pasirinktuose kūrinuose atsiskleidžiantį fenomeną pažiūrėti šiuo aspektu.

Paulis Ricoeuras rašo, kad „(...) metafora labiau primena bandymą įminti mįslę negu paprastu panašumu parentą sąsają“⁴. Šiuo straipsniu siekiama pažvelgti, kas glūdi už *sienos / ribos* metaforos, *sienos / ribos* fenomeno minėtuose romanuose. Pasirinkta tema implikuoja komparatyvinį metodą, bandoma į abu šiuos tekstus pažvelgti platesniu kontekstu: „Palyginimas literatūros reiškinių išveda iš uždaros erdvės, atverdamas jam vis platėjantį – taigi niekuomet neužbaigtą – horizontą, versdamas jį nuolat TAPTI.“⁵ Tekstuose atsiskleidžiančią patirtį siekiama įgilinti pasitelkus fenomenologinės filosofijos ir literatūros fenomenologijos sąvokas. Čia nekeliamas tikslas nuosekliai interpretuoti abu šiuos daugiasluoksnius romanus, norima iškelti keletą klausimų, kylančių susitinkant su šiais tekstais, ir galbūt nuvesiančių į tolesnes gilesnes išvalgas. „(...) kelias prasideda ten, kur pradeda eiti“⁶.

Ant slenksčio: *siena* kaip ribinė situacija

Wolfgango Hilbigo romanas *Laikinumas* – tai dvigubos egzistencijos slegiamo (VDR rašytojo ir darbininko) C. žlugimo istorija. 1985 metais, gavęs vizą 14 mėnesių, jis išvyksta į Vakarų Vokietiją. Čia jį ištinka krizė – jaučiasi niekur nepriklausantis,

negalintis apsispręsti, nežinantis, kas jis yra, nebegalintis rašyti. Susidvejimo jausmas, troškimas iš jo išsivaduoti, vientisumo ilgesys tampa nebepakeliami. C. krenta į alkoholio liūną, praranda mylimą moterį ir prieina ribą, kai pajunta poreikį reflektuoti savo praeitį. C. istorija nuolatos juda tarp Rytų ir Vakarų, tarp dabarties ir praeities, persikelia iš vieno miesto į kitą. Trečiojo asmens pasakojimas sustiprina C. tapatybės praradimo istoriją.

Hilbigas 1985 metais emigravo į Vakarų Vokietiją. Tai, ką autorius rašo apie C., labai gerai apibūdina tuometę jo patirtį – laikinumo jausmą (pirmus metus jis gyveno neįrengtame bute, neišpakuodamas daiktų). Neradęs savo vietos VDR, rašytojas neatrado jos ir čia, kūryboje jis mintyse neatsisveikino su savo gimtosiomis Leipzigo apylinkėmis⁷.

Pagrindinė Sigito Parulskio romano *Murmanti siena* ašis yra maždaug keturiasdešimtmečio Adolfo, rašytojo, turinčio sudėtingą meilės ryšį su ištekėjusia moterimi, egzistencinės krizės istorija. Kartais sarkazmu nuspalvintas trečiojo asmens pasakojimas tarsi parodo įvykius, suteikia galimybę protagonistui atverti mintis, jausmus, prisiminti. Veiksmas vyksta dabartyje, fragmentiškai retrospektyvoje atskleidžiamą praeitį – šimto metų istorinis laikotarpis – Adolfo šeimos istorija.

Autorius viename interviu apie šį romaną pasakė, kad „tai knyga apie atmintį, apie pastangas kabintis į gyvenimą visomis jėgomis, apie jausmų keliamus keblumus, draugystę ir išdavystę“⁸. Tekstą jis

⁴ Paul Ricoeur, *Interpretacijos teorijos*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, 65–66.

⁵ *XX amžiaus literatūros teorijos*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006, 337.

⁶ Viktorija Daujotytė, *Literatūros fenomenologija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2000, 14.

⁷ Plg. Lohse K. *Wolfgang Hilbig. Eine motivische Biografie*, Leipzig: Plötnner Verlag, 2008.

⁸ Rašytojas S. Parulskis *linksmina ir pamokslauja* (interviu, 2008). Kalbėjosi Ramūnas Gerbutavičius. <http://www.tekstai.lt/>

vadina „tam tikra terapija“, per kurią „patirtis įgauna kūną“⁹. Praeitis neatsiejama nuo dabarties, negalima pamiršti, iš kur ateinama¹⁰.

Abu rašytojai svarsto esaties ir būties klausimus. *Sienos / ribos* fenomeno estetinė raiškos forma romanuose skirtinga, tačiau susidūrimas su ja skaitytojo sąmonėje išgyvenamas panašiai.

Romano pradžioje Sigitas Parulskis rašo: „XX amžiuje apie sienas buvo daug kalbama: (...) Kad ir ką žmonės būtų norėję pasakyti, vienokiu ar kitokiu pavidalu jų kalboje slypėjo arba sienos baimė, arba baimė, kad sienos nebėra, ir nebus į ką atsiremti, nebus kam suversti bėdos dėl savo nelaimių, neryžtingumo ir nesėkmių.“¹¹

Pasak Bernardo Waldenfelo, kalbant apie *sienos / ribos* sąvoką dažniausiai turimas galvoje *at(si)ribojimo* fenomenas. Taigi *siena* suvokiama kaip *riba*, atskirianti nuo begalinės nežinomybės, svetimybės, arba kaip *riba*, atskirianti kažką nuo kito, save nuo svetimo¹². Svetimybę fenomenologas mąsto ties patirties *riba*, ir tuo pritaria Edmundo Husserlio „prieinamos neprieinamybės“ formuluotei. Jis kalba ne apie svetimybės patirtį, bet apie jos ištiktį¹³. „*Sienos* mąstymas visada yra ir mąstymas *ties* siena arba *ant* slenkščio“¹⁴.

⁹ Sigitas Parulskis. *Kaip dangumi teka laikas* (interviu, 2009). <http://www.tekstai.lt/>

¹⁰ Plg. *ten pat*.

¹¹ Sigitas Parulskis, *Murmanti siena*, Vilnius: Baltos lankos, 2009, 23.

¹² Plg. Waldenfels B., *Der Stachel des Fremden*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1990, 29.

¹³ Plg. Waldenfels, B. *Bruchlinien der Erfahrung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2002.

¹⁴ Waldenfels B., *Der Stachel des Fremden*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1990, 28: „Ein Denken der Grenze ist immer auch ein Denken an der Grenze oder auf der Schwelle“.

Svetimybė ištinka abiejų romanų protagonistus rašytojus C. („Laikinumas“) ir Adolfą („Murmanti siena“). Po traumos Adolfas panyra į gilų, slogų sapną, kuriame tariasi esąs uždarytas tarp keturių sienų. Apčiuopomis jis suvokia, kad viena šių sienų yra stiklinė, ir junta esąs stebimas. Jis kūnu patiria tamsą ir tylą: „Sunku įsivaizduoti, koks triukšmingas pasaulis, kol tavęs neištinka tikra, tiršta, sultinga tyła. Nusipenėjusi ir dusinanti. Kai girdi tik savo širdies plakimą (...).“¹⁵ Vienintelė, tačiau ambivalentiška atrama – Murmanti siena: (...) ir dar baisiau pasidaro, kai prabyla ne žmogus, atėjęs tavęs išvaduoti, o siena. Murmanti siena. (...).“¹⁶ Sąmonė reiškiasi iš ribinės situacijos: peržengti, ištrūkti – galbūt tai Adolfo atveju reiškia peršokti per savo šešėlį, rasti save *kitą*, ar žengti žingsnį į beprotybę. Tačiau „ne, tai ne beprotybė, sako jam kažkas, ką jis suvokia kaip savo mintis, tai tik bandymas tai beprotybei nepasiduoti. Jis visiškai neturi valios šiam vidiniam balsui – jis aiškiai girdi šnabzdėsį, murmesį, tačiau ne išorėje, o viduje“¹⁷. Ribos tarp išorės ir vidaus išnyksta, Adolfas susitapatina su siena: „Gali būti, kad aš ir siena – tas pats. Ji susijusi...“¹⁸ O juk „Adolfui žodis siena visuomet siejosi tikrai su vienu vaizdiniu: su Murmančia siena“¹⁹.

Murmanti siena – tai legendomis apipinta Adolfo prosenelio namo siena, sumūryta iš po bažnyčios gaisro likusių „šventųjų akmenų“²⁰, kuri romane personifi-

¹⁵ Sigitas Parulskis, *Murmanti siena*, Vilnius: Baltos lankos, 2009, 100.

¹⁶ *Ten pat*.

¹⁷ *Ten pat*, 100–101.

¹⁸ *Ten pat*, 240.

¹⁹ *Ten pat*, 23.

²⁰ Plg. *ten pat*, 55.

kuojama, tampa vienu iš veikėjų, turinčių įtakos Adolfo istorijai. Protagonisto susitaipinimą su Murmančia siena būtų galima interpretuoti kaip siekį pažinti savo šaknis, suvokti, kas jis yra, atrasti savo tapatybę, kurią jis tariasi praradęs, nužudęs: „Man atrodo, aš kažką nužudžiau. Tarsi reikėtų kažką nužudyti, kad gimtų tai, kas nauja. Nužudyt savyje, nesunaikinant savęs. Gali būti, kad tai žmonės ir vadina amžiaus krize. kažkas jį laiko įkalinęs skafandre, senojo „aš“ apvalkale, o aplinkui seniai jau nebe negyvenamas kosmosas, o deguonies sklidinasis oras. Nieko nedaryti ir yra didžiausia egzistencijos prasmė – toks buvo jo šūkis iki šiol. Galbūt ne iki galo įsisavinta, bet stabili programa.“²¹

Hilbigo romane sienos murmėjimas girdėti nuolatos. Tačiau, skirtingai nei Parulskio romane, tai visuomet „ne ta siena“²², ji niekuomet nėra atrama, jos neperžengsi. Erdvės, kurioje jis yra, C. nelanko sava: „Tikrovė buvo už sienos, jis visą laiką stūmė priešais save sieną.“²³ Tai, kas su juo įvyko, dar nesuvokiama: „(...) jį iš-tiko kažkas kraupaus, tam buvo tūkstantis paaiškinimų, bet jokio tikro pagrindo.“²⁴ Šią būseną galima palyginti su Giedrės Šmitienės aprašomu tremties fenomenu Nykos Niliūno kūryboje, kurį jis vadina *išvietinimu*. „Tremtis atsiskleidžia kaip netekimas savos vietos ir neįsigijimas kitos. Erdviškumas, kaip viena pamatinių

kūno ypatybių, be abejo, nedingsta. Tačiau pažeidžiamas vienas kūno erdviškumų, turintis įsigytą struktūrą, susiklosčiusius jautimus ir judesius. Ir būtent tai sukelia pojūtį, kad esi tuštumoje. Nebūti vietoje, vadinasi, nebūti ten, kur turi būti, ten kur tinka būti. Vietos tinkamumas atsiranda aplinkai ir kūnui sueinant į dermę“²⁵. Atsidūręs ribinėje situacijoje, protagonistas C. patiria tokio „nebuvimo vietoje“ būseną.

Siena rašytojui C., kaip ir Adolfui, yra jo dalis, jis pats: „Ir kadangi ši siena nebuvo iš betono, o tik pojūtis jo sąmonėje ... kadangi ši siena nebuvo reali ... atrodė dar mažiau įmanoma ją nugriauti. Jis negalėjo atsikratyti sienos, jis galėjo, jei būtų norėjęs, pakeisti savo būseną, atsikratyti tik pats savęs...“²⁶ Jis galėjo tik nužudyti, kad gimtų kažkas kita.

C. patiria visišką identiteto krizę. Jis jaučiasi esantis *tarp*: „(...) kaip kūrėjo nelaimėje palikta romano figūra. Rašytojas paliko personažą viduryje gatvės, kažkur tarp pradžios ir pabaigos, nežinodamas, ką toliau su juo daryti (...).“²⁷ Tikrovė jam tampa nežinomybe. Savo būsenos jis negali paaiškinti: „Paaiškinimo nebuvo, liko tik krūva buikai besikartojančių sakinių.“²⁸

²⁵ Giedrė Šmitienė, *Kalbėti kūnu. Fenomenologinė Alfonso Nykos Niliūno kūrybos studija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, 106.

²⁶ Hilbig W., *Das Provisorium*, Frankfurt am Main, 2001, 35: „Und da diese Mauer nicht aus Beton war, sondern nur eine Empfindung unterhalb seines Bewusstseins ... da diese Mauer selbst unwirklich war ... schien es umso weniger möglich, sie abzubauen. Er konnte die Mauer nicht abschaffen, er konnte, wenn er seinen Zustand verändern wollte, nur sich selbst abschaffen...“

²⁷ *Ten pat*, 256: „(...) er kam sich vor wie eine von seinem Schöpfer im Stich gelassene Romanfigur. Mitten auf der Straße hatte der Erfinder seine Figur stehen gelassen, irgendwo zwischen Anfang und Ende, er hatte nicht mehr gewusst, wohin mit ihr (...).“

²⁸ *Ten pat*, 130: „Es gab keine Erklärung, es gab nur

²¹ *Ten pat*, 261.

²² *Ten pat*, 330: „ne ta siena“ Parulskio romane vadinama Berlyno siena.

²³ Hilbig W., *Das Provisorium*, Frankfurt am Main, 2001, 35: „Die Wirklichkeit lag hinter einer Mauer, er trug andauernd eine Mauer vor sich her.“

²⁴ *Ten pat*, 30: „(...) es war etwas Unheimliches mit ihm passiert, für das es tausend Erklärungen gab, aber keinen richtigen Grund.“

Kaip ir Adolfą, protagonistą C. aplanko mintys apie beprotybę kaip išeitį: „Jis nuolat bijojo beprotybės. (...) ir visą laiką tarėsi savyje stebįs beprotybės simptomus. Viena vertus, pastebėjęs šiuos ženklus jis jautė tam tikrą mazochistinių pasitenkinimą, tačiau jie kėlė baimę. O tada vėlgi išsigąsdavo, simptomų neradęs.“²⁹ Beprotybė reiškiasi kaip gąsdinanti, bet viliojanti galimybė ištrūkti, kaip egzistuojančių normų *kitybė*³⁰.

Kartu su progresuojančiu identiteto praradimu C. pamažu ima netekti kalbos – iš pradžių nebegali rašyti, vėliau darosi sunku ir kalbėti: „Jo balsas priešinosi, tik pradėjus skaityti, kažkas gerklėje imdavo protestuoti, atsirasdavo keistas pasipriešinimas, (...) Atrodė, tarsi jo žodžiai, kartu su kvėpavimu besiveržiantys iš krūtinės, turėjo kovoti su kliūtimi (...).“³¹ Balso praradimas – tai vis didėjančios dvasinės krizės ženklas. Nėra tinkamų žodžių išreikšti tai, kas su juo vyksta, ir kūnas atsisako kalbėti: „Jam pradėjus aiškinti savo būseną, gerklėje užsimezgė neatrیشamas mazgas, vyko smaigiantis deginantis perversmas,

einen Haufen von Sätzen, die sich stumpfsinnig wiederholten.“

²⁹ *Ten pat*, 274. „Er hatte, (...) stets Angst vor dem Wahnsinn gehabt. (...) und dauernd glaubte er, die Symptome des Wahnsinns an sich selbst zu beobachten. Einerseits verspürte er eine gewisse masochistische Befriedigung, wenn er diese Zeichen an sich entdeckte, andererseits machten sie ihm angst. Und dann wieder hatte er Angst, wenn die Symptome nicht da waren.“

³⁰ Plg. Parnell Ch., „Wahnsinn als Grenzüberschreitung. Zur Körperdiskussion bei Nina Sadur“, *Kultur und Krise*, Berlin, 1997, 201.

³¹ Hilbig W., *Das Provisorium*, Frankfurt am Main, 2001, 155: „Aber seine Stimme spielte nicht mit, gleich nachdem er mit dem Vorlesen einsetzte, begann etwas in seinem Schlund zu protestieren, eine sonderbare Weigerung entstand in seiner Kehle, (...). Es war, als ob sich seine Wörter, im Verein mit dem Atem, wenn sie aus seiner Brust kamen, durch einen Widerstand arbeiten mussten.“

lyg jis būtų virtęs ugnimi spjaudančiu drieku (...).“³² Atsiskleidžia C. nepajėgumas kalba perteikti naujoje situacijoje subjektyviai patiriamus išgyvenimus³³.

Panašiai ir romane *Murmanti siena* Adolfas, prarasdamas dvasinį identitetą, netenka kūniško. Jis bando ieškoti atramos kalboje, tačiau kalbėjimas su savimi, kai pats jaučiasi neturįs ką sau pasakyti, labiau primena „triukšmo skleidimą“³⁴: kūniškumo pojūtis išnyksta, Adolfas jaučiasi bekūnis tarsi oras, kuris „gali prisisunkti per menkiausius plyšelius, per dirvožemį, vandenį, metalą“³⁵. Tai patiria ir C. suvokiąs save kaip plunksną, kurią bet kas gali nupūsti pageidaujama linkme³⁶: „(...) galbūt tas aš jame buvo iš tokios lengvos medžiagos...“³⁷ Namų, tėvynės nerandama ir artikuliuoti nepajėgiame kūne, protagonistai *save* suvokia kaip *svetimą*.

³² *Ten pat*, 131. „Als er zu einer Erklärung über seine Verfassung ansetzte, war ihm ein unauflösbarer Knoten in der Kehle entstanden, ein würgender brennender Umsturz war in seinem Rachen losgebrochen, wie bei einer feuerspeidenden Echse (...).“

³³ Panašiai kalbos praradimas atsiskleidžia Christos Wolf (*Befund, Ein Tag im Jahr, Reden im Herbst* u.a.) ir Kurto Drawerto (*Haus ohne Menschen, Wo es war, Spiegelland*) kūryboje po Vokietijos susijungimo. Plg. Rota A., „*Mein Standort (ist) in dieser „neuen“ Zeit zu unbestimmt (...), um ihn in Worte fassen zu können*“. „Literarische Sprachreflexionen nach der Wende, am Beispiel von Christa Wolf und Kurt Drawert, *Studia theodisca*“, *Elektronische Edition* 2011, 9–26.

³⁴ Sigita Parulskis, *Murmanti siena*, Vilnius: Baltos lankos, 2009, 116. Apie „kalbinį triukšmą“ Maurice'as Merleau-Ponty rašo knygoje *Phänomenologie der Wahrnehmung*, Berlin: Walter de Gruyter & Co, 1974, 207–236.

³⁵ Sigita Parulskis, *Murmanti siena*, Vilnius: Baltos lankos, 2009, 120.

³⁶ Plg. Hilbig W., *Das Provisorium*, Frankfurt am Main, 2001, 113: „(...) wie eine Feder, die man mit einem Hauch aus halbgeöffneten Lippen in die gewünschte Richtung bläst...“ („(...) lyg plunksna, kurią dvelkimas iš pravertų lūpų gali nunešti norima kryptimi.“)

³⁷ *Ten pat*, „(...)vielleicht war dieses ich in ihm aus einem so leichten Material.“

Keleiviai būtyje: stotis kaip sienos / ribos peržengimo vieta

C. visą laiką juda, tačiau niekur neatvyksta, jaučiasi stovįs ant slenksčio, kurio neįmanoma peržengti. Giedrė Šmitienė, remdamasi Edmundu Husserliu, sako, kad „kūnas (...) yra pastebimas kaip orientaciją suteikiantis nulinis atskaitos taškas, kaip *centrinis čia*, pagal kurį organizuojama erdvė. Judant galima pakeisti *ten į čia*, ar *čia į ten*, bet negalima išvengti esybės čia, centre“³⁸. C. čia yra sienos zona, nuolatinis laikinumas. Vis pasikartojantys stočių aprašymai – tai tarsi šio slenksčio simbolis, atskleidžiantis C. dvasinę būseną. Pasaulį suvokti jis geba tik stotyse, kuriose praleidžia daug laiko, aplankyti nauji miestai – tik stočių paveikslai. Tikrovė yra svetima. Vieta, iš kurios ji kreipiasi – neprieinama, nepasiekiamo, ją neatvykstanta³⁹. Lieka vienintelė galimybė būti jos prieigose. Tik čia nuolat jį lydintis nerimas apimsta, tampa priimtina / pakeliama būseną: „Nuo stoties šurmulis jis jautėsi atskirtas, stotyje jo nerimas nekrito į akis, priešingai – čia jis atsipalaiduodavo, čia jis neturėjo būti niekuo kitu – tik pabėgėliu ir praeiviū.“⁴⁰ Stočių motyvams kartojan-

³⁸ Giedrė Šmitienė, *Kalbėti kūnu. Fenomenologinė Alfonso Nykos Niliūno kūrybos studija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, 21.

³⁹ Plg. Gutaszkas M., „Svetimybės patirtis: B. Waldenfelso fenomenologija ties fenomenologijos riba. The experience of strangeness: the Waldenfels' phenomenology on the border of phenomenology“. *Žmogus ir žodis*, T. 6, Nr. 4, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2004, 13.

⁴⁰ Hilbig W., *Das Provisorium*, Frankfurt am Main, 2001, 121: „Zum Bahnhof hielt das Treiben dichte Verbindung, er jedoch war davon schon abgetrennt, im Bahnhof fiel er mit seiner Form der Unruhe nicht auf, im Gegenteil, hier erreichte ihn Gelassenheit, hier musste er nichts weiter bedeuten als Flucht und Vorbeigang.“

tis, visos jos tarsi susilieja į visumą, kuria bendrą laikinumo nuotaką: „Atvykimo ir išvykimo salėse atsispindėjo pasikeitimas, tačiau vis tiek viskas liko taip pat, į minutę, per kurią viskas būtų tapę kitaip, visą laiką buvo žvelgiama pavėluotai. Daug orientuotis padedančių įtaisų, laikrodžiai, informacija, skelbiama per garsiakalbius, elektroniniai išvykimo tvarkaraščiai, nuolatinis patikimumo įvaizdis labiau tiko žmogaus egzistencijos laikinumui ir fragmentiškumui patvirtinti.“⁴¹

Nors ir judėdamas ratu, nuolat savo „magiškuose“ nuopolių „trikampiuose“⁴² pasiklystantis C. yra keliautojas, „jaučiantis tapatybės sąlyginumą“ ir geidžiantis „išbandyti jos ribas ir tvermę, laikinai rinkdamasis ypatingą gyvensenos stilių, kuris leidžia pabėgti nuo socialinių vaidmenų inercijos“⁴³. Klajūnas, ieškantis to, „kas žmogų išsunkia iki paskutinio lašo, bet nesuteikia nei paguodos, nei ramybės“⁴⁴.

Studijų laikais ir Adolfas mėgdavo lankyti geležinkelio stotyje – „paprastiausiai pasėdėti ir pasiklausyti tų garsų, pasinerti į tuos kvapus“, kurie sukeldavo kūnišką

⁴¹ *Ten pat.*, 121: „In den Ankunfts- und Abfahrts-hallen spiegelte sich Veränderung immerzu vor, und dennoch blieb alles die ganze Zeit über gleich, man blickte der Minute, in der alles anders geworden wäre, stets hinterher. Die Vielzahl der Orientierungshilfen, Uhren, Informationen aus den Lautsprecheranlagen, elektronischen Abfahrtsplänen, der dauernde Anschein von Zuverlässigkeit war eher geeignet, das Vorläufige und Bruchstückhafte der menschlichen Existenz im Bewusstsein festzuhalten.“

⁴² Plg. *ten pat.*, 232.: „Dieser Weg war das, was er sein „Dreieck“ nannte... (...) ein magisches Dreieck für ihn, (...)“ („šį kelią jis vadina savo „trikampiu“... (...) savo magišku trikampiu (...)“)

⁴³ Imelda Vedrickaitė, *Kelionė. Keliautojas. Literatūra*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, 23.

⁴⁴ Sigitas Parulskis, *Murmanti siena*, Vilnius: Baltos lankos, 2009, 12.

„skausmingą maudulį“, troškimą „kažko, ko jis negalės patirti, suprasti, pažinti“⁴⁵. Lygindamas savo jaunystės stoties prisiminimus su dabarties išgyvenimais, jis jaučia nesikeičiančią „visų pasaulio stočių dvasią: išsiskyrimo, laukimo, nerimo“ garsus, kurių aidas „atsimuša giliai sunkiai nusakomoje tuštumoje, slypinčioje banalybės, vadinamos siela, gelmėje“⁴⁶. Jaučiamas gilus „to kažko“, *kito* ilgesys, verčiantis leistis į (vidinę) kelionę.

Pats autorius viename interviu apie geležinkelio motyvą romane sako: „O traukiniai... Traukiniai – iš vaikystės. Tiesiog mano vaikystės žemių pakraščiu važiuodavo traukiniai. Tokiais skambiais rudens, žiemos vakarais, kai dangus būdavo be galo aukštas ir šviesus nuo žvaigždžių. Ir girdėdavosi to traukinio dundėjimas danguje, virš ežero. Aš tuo metu įsivaizduodavau, kad taip dangumi teka laikas. Man traukiniai visuomet buvo labai svarbūs. Be abejo, ir kaip mažo miestelio gyventojui geležinkelio stotis buvo tam tikra zona, iš kurios gali išvykti kur nors toli: Indija, kalnai, kas tik nori... Autobusai nežinia kodėl su tuo nesisiejo. Jie visą laiką buvo kažkokie buitiski, banalūs. O traukinys siejosi su pačiais egzotiškiausiais kraštais. XX amžiuje traukiniai buvo labai svarbūs, jie susiję ir su tremtimis, ir su Antruoju pasauliniu karu, ir su holokaustu. Kur pažvelgsi – visur traukiniai buvo kaip tam tikra spektaklio dekoracija.“⁴⁷

Abu protagonistai ieško vietos laike ir būtyje⁴⁸. Stotis – tarsi vartai, galimybė

išvykti bet kuria kryptimi, viltis atsidurti *kitoje* – *savo* – vietoje (realioje ir dvasieneje), peržengti iš šiapus į anapus. Ieškodami tapatybės, atsvaros abu protagonistai artėja prie vis gilesnių įžvalgų. Ši egzistencinės krizės būsena juo paskatina prisiminti savo istoriją. Tačiau, ar tikrai atsakymas glūdi praeityje? Dabartis – tarsi buvimas ties *siena* / *riba*, tačiau tai, kas išsiveržia už sienos, tai, kas peržengia ribas, gali būti suvokiamas tik kaip „daugiau“ ir tas „daugiau turi potencialą sugriauti esamą tvarką, vis dėlto jos nepakeisdamas kažkokia kita. Tai jau nebebūtų „viduje“, tačiau ir ne „prieš tai“ ar „po to“⁴⁹. „Praeitį kinta lygiai taip pat, kaip ir žmogus. Ji su juo kartu bręsta, auga, sens ta ir miršta. Ir pasakojimai negali būti visą laiką tokie patys./ Praeitį keičiasi./ Ateitis amžinai lieka nebyli“⁵⁰. Galbūt, Julius Frank žodžiais tariant, – „siena yra tarp, ant slenksčio, čia; ją įveikti ir atverti gali pasakojimas“⁵¹. Anot Hilbigo, „literatūroje nekalbama apie taisykles. Dažnai girdėta, gera nuomonė, kad literatūra drįsta priėti iki ribos, yra paprasčiausia klišė: literatūra prasideda ties riba. Labai dažnai ji prieštarauja tokiam traktavimui; geriausi jos pavyzdžiai įkūnija ribinius atvejus“⁵².

Čia kalbama apie Martino Heideggerio studiją „*Sein und Zeit*“ (*Būtis ir Laikas*).

⁴⁹ Plg. Waldenfels B., *Der Stachel des Fremden*, Frankfurt am Main: 1990, Suhrkamp Verlag, 26–27.

⁵⁰ Sigitas Parulskis, *Murmanti siena*, Vilnius: Baltos lankos, 2009, 121.

⁵¹ Frank J., *Grenzübergänge. Autoren aus Ost und West erinnern sich*, Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2009, 22.

⁵² Hilbig W., cituota pagal Jürgen Krätzer, die horen, Heft 166, 1992 (<http://www.planetlyrik.de/wolfgang-hilbig-zwischen-den-paradiesen/2010/12/>): „Die Literatur spricht nicht von der Regel. (...) Die oft gehörte, gute Meinung, dass Literatur sich bis zur Grenze vor-

⁴⁵ *Ten pat*, 334.

⁴⁶ *Ten pat*.

⁴⁷ Sigitas Parulskis. Kaip dangumi teka laikas (interviu, 2009). <http://www.tekstai.lt/>

⁴⁸ Plg. Saulius Žukas, „Alfonsas Nyka Niliūnas – „Autobiografija““, Žukas S., *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 339.

Romanų palyginimas leidžia daryti išvadą, kad, nepaisant skirtingų biografinių aplinkybių, abu autoriai juose temizuoja tą patį *sienos / ribos* fenomeną. Tokiu būdu atskleidžiama bendra skirtingų kultūrų patirtis – griuvusios sienos išlieka žmonių sąmonėje. Buvimas ties *siena / riba* gąsdina,

wage, ist ein schlichtes Klischee: die Literatur beginnt auf der Grenze. Oft genug widerspricht sie auch noch solcher Festlegung; in ihren besten Beispielen verkörpert sie geradezu Grenzfälle.“

na, tačiau verčia bandyti ją peržengti, surasti save. Abiejuose romanuose skaitytojo sąmonėje *sienos / ribos* fenomenas, buvimas ties ja, ant jos slenksčio pasakojimo procese atsiveria per bendrą teksto nuotaiką, per to, kas matoma, ir to, kas neregima, sąsajas. Apibendrinant abu straipsnyje nagrinėtus tekstus būtų galima vadinti įkūnytais ribiniais atvejais. Susitinkant su šiais kūriniais atsiveria galimybė priartėti prie juose aprašytos egzistencinės slenksčio / ribos patirties.

DIE SPRECHENDEN MAUERN IN DEN ROMANEN *DAS PROVISORIUM* VON WOLFGANG HILBIG UND *DIE MURMELNDE MAUER* VON SIGITAS PARULSKIS

Violeta Katiniėnė

Z u s a m m e n f a s s u n g

Seit der Wende 1989 wird das Problem der Grenze in der neuesten deutschen Literatur viel diskutiert. Dieses allgemeinemenschliche Thema ist auch in Litauen, als einem postsowjetischen Staat, aktuell. Nach dem Zerfall der äußeren Grenzen sind jedoch im Bewusstsein der Menschen die innerlichen Grenzen geblieben. In diesem Artikel wird anhand von zwei Romanen (*Murmanti siena/Die murmelnde Mauer*, 2008 von Sigitas Parulskis und *Das Provisorium/Laikinumas*, 2000 von Wolfgang Hilbig) das Phänomen der Existenz an der Grenze näher betrachtet. In beiden Romanen erscheint die Grenze als real existierend und als innerlicher Zustand. In der Metapher

der Grenze sind Überschreitung, Überwindung, das Treffen mit dem Anderen, ein Schwellenzustand verborgen. Die Protagonisten beider Romane befinden sich an der Schwelle, in der Grenzzone, die sie beängstigt, aber auch die Schwelle (oder sich selbst) zu überwinden – die Grenze zu überschreiten – zwingt. Das Ziel dieser Arbeit ist es Fragen aufzuwerfen, die in Verbindung mit dem Phänomen der Grenze, den Versuchen sie zu überwinden in Verbindung stehen. Die Erfahrungen, die sich in den Texten offenbaren, werden anhand phänomenologischer Begriffe untersucht. Die aufgeworfenen Fragen könnten später zu tieferen Erkenntnissen führen.

Gauta: 2014-03-10

Priimta publikuoti: 2014-05-12

Autorės adresas:

Užsienio kalbų mokymo centras

El. paštas: violeta@aivia.lt